

Az emlékezés, mint rituálé

A romániai forradalom öröksége Dragomán György Máglya című regényében

Hogyan lehet úgy átélni az 1989-es rendszerváltás emlékezetét, ha történetesen ott sem voltunk, csak idősebb családtagok emlékeiből próbáljuk ezt összerakni? Ezt járjuk körül Dragomán György (portrénkon) Máglya című regénye kapcsán.

Valakinek a történetét el lehet-e mondani, ha azt mi magunk nem éltük át? Egyáltalán a saját történetünket el lehet-e mondani? A Máglyában mintha valami hasonló valósulna meg. A forradalom utáni időszak vonul végig a papíron, csattognak a betűk, nyomdaszag van. A forradalmat követő generáció úgy érzi, mintha ő maga is átélte volna az eseményeket. Az emlékek olyan közeli-

ek, mintha éppen az olvasó fejéből pattannának ki. A forradalomban való mozgás, a mi és az ők érdekellentéte ugránczik a sorok közt. Ha nem élted át, nem tudod, mi zajlik ott, mégis mintha a regény behúzna a világába, szinte fáj a brutalitása, érzed akkor is, ha ott sem voltál, veszteségélményed lesz, és utána már nem marad ugyanolyan az életed.

Zavaros rituálék

A ritualitás a regényben állandó mozgásban van: rajzolás a lisztbe, tánc a vonaton, kenyérgyúrás. A rajzolásban a látás képessége mutatja meg az igazságot: rituális, nem gondolkoznak, ösztönösen rajzolnak. A Nagymama beavatja unokáját a rituálékba, és az unokának az előírásokat követnie kell az elmondottak szerint. A Nagymama áthagyományozza lényét, szokásait a folyton ismétlődő mozdulatokkal. Egy adott ponton már az olvasó is akar a lisztbe rajzolni, akar látni benne valamit. Elhiszi, hogy a rituálé működőképes folyamat, meg akarja tanulni, hogyan kell azt végezni. Mintha egy rég elfelejtett tudás kapna új erőre benne, és elkezdene emlékezni a mozdulatokra, látni a valóság mögött meghúzódó valóságot. Az elfelejtett valóságot, aminek már semmi köze az eddig ismert valósághoz.

A fantázia is előbukkan, a rituálékban való szakadatlan hit össze-zavar. Nem tudni, valóban így történik-e minden: a gyermek játsza-

dozik-e a képzeletével, vagy egy babonás öregasszony ezzel üti el a mindennapjait férje elvesztése után. A Nagymama lehetett a besúgó, hiszen hozzá járt a tartótiszt, de ezt csak sejteni lehet a regényből. Aki ismerheti a valódi történetet, az a tartótiszt lehet, ő elmondhatná azt. A Nagyapa lett a bűnbak, akire rákenhettek valamit, amit mások hajtottak végre. A közösség a Nagyapát utálja, az ő személyét okolja még a halálában is, még az unoka is megörökli az utálatukat, fizikailag is bántalmazták – Krisztina rugdossa az asztal alatt az iskolában. Az unokának nincs emléke a Nagyapáról a szülők és a nagyszülők megszakított kapcsolata miatt, így próbálja összerakni a kérdést. A gyűlölet olyannyira nagy, hogy szinte önmagától vonul át az unokára, aki nem is ismerte a nagyszülőket. A Nagyapa a negatív szereplő, a róla való képet nem változtatják meg, így a forradalomról való képet sem kell megváltoztatniuk magukban. Különböző új csoportidentitást kellene létrehozni. A válságot így a kollektív emlékezet okozza. A tárgyak emlékezte próbálja beindítani a mély emlékezetet, a Nagyapa tárgyaiból a Nagymama vezeti le a képet az unokának. A Nagymama és a város emlékezte eltér egymástól.

Nagyapa emlékezte

Az emlékezetben törés van, torzulás a város kapcsán is, ez mutatja, hogy a kisváros hogyan dolgozta fel a forradalmat. A Nagyapa értelmiségi, hatalmi pozíciója kapcsán befolyásolja a közösség jövőjét, a róla való emlékezés a prototípusa minden emlékezésnek a regényben. Az „árván” hagyott gyerek a Nagyapa tárgyaiból igyekszik megismerni annak történetét, például a Nagyapa korszakját, amit az unoka megtalál, és használ is. A jégpályán, ahol annak idején a hullák roskadoztak, az unokára rátör egy emlék a forradalomról, amit rosszul élt követ. Mintha a hely kollektív fájdalomtudatából merítené. Az unoka kimene-külése a jégről mintha a Nagyapa emléke lenne. A Nagymama emlékezte ezzel szemben megfoghatóbb, de ugyanolyan bizonytalan, mivel az emlék nem egy kézenfekvő dolog, az egyik pillanatban még élesen világít, a másikban már átalakul. Ő mesél az unokának, szinte úgy beszél a Nagyapáról, mintha az ott lenne, nem csoda, hogy néha azt lehet érezni, hogy ott is van, mondjuk a könyves szekrényben bujdosik. A Nagyapa fogkeféjét nem lehet megmozdítani. Persze,

Dragomán György egyik legnépszerűbb könyvét, a Máglya című regényét dedikálja

fizikailag meg lehetne, de mintha mégsem, olyan egy adott pillanatban a fogkefe, mintha mindig is ott lett volna, de mindig is ott kell lennie ez után is. Ez erősíti a Nagyapa emlékét. Nem hagyja elsatnyulni. Jelenlétét megtartja a házban.

A Nagyapa emlékezte fontos a kisváros számára is, hiszen egyszerűbb egy bűnbakon át látni a történeteket, mint átformálni azt az emléket, és megkérdőjelezni azt. Az emlék mibenléte itt rajzoldódik ki, annak a megformáltsága, az emlék nem arról szól, hogy a valóságot rögzítse bennünk, hanem arról, hogy egy képet megőrizzen, amire bátran emlékezhetünk, amire akarunk emlékezni, és amire tudunk emlékezni, így idővel olyannyira a sajátunkká válik majd a maga megformáltságában, hogy azt is elfelejtjük, hogy mi magunk hoztuk létre. Erre az emlékezési mechanizmusra van szüksége a forradalomnak, hogy működni tudjon, hogy az azt átéltek továbbra is létezni tudjanak utána is, mivel a feldolgozási folyamat nem indulhat be, ameddig a traumával nem szembesülnek, így a felejtésben való elfojtás, az újraírás segít a közösségnek. Az előző rendszerre való emlékezésben traumafeldolgozás van, valaki beszél, míg a többi felejt, az utóbbiak a társadalmi trauma túlélői. A regény fő kérdése, hogy a halottak hol vannak. A közös sír állítása szimbolikus, oda mehetnek a hozzátartozók emlékezni. Ugyanakkor a traumája a közös sírnak, hogy a közösséget roncsolja szét.

A körkörös mozgássá váló emlékezet

A Nagymama beszél a Nagyapáról az unokának, hogy az emlék maradjon meg. A kérdés, hogy a Nagymama el tudja-e mondani a Nagyapa történetét. A közösség érdeke, hogy ne bolygasson semmit, mivel megváltozna minden. Nem akarják, hogy más képük legyen a forradalomról, hogy bármi is megvál-

tozzon. Az olvasó azonosulhat az unokával, aki belekényszerül az események láncolatába, aki kíváncsisága által vezérelve szinte mindig leleselkedik. A gyermek leleselkedik a mindenki szemszögéből változó valóságra. A leleselkedés során meglátja fizikálisan is a tartótisztet. A Nagyapáról való emlékezés irányítja az összes többi emlékezési folyamatot. Az unokának mások emlékeiből jön létre a saját emléke a Nagyapjáról. A forradalom túlélői erőltetik ezt az emlékezési struktúrát a következő generációra is, holott az másodkézből éli azt át, de tanulja, mivel kötelességének érzi elhordozni mindazt, amit felmenői átéltek. Mintha az emlékezés maga is rituáléként kezdene működni.

Az emlékezés, mint rituálé megközelíthetetlenül válik, amíg nem sajátítjuk el a mozdulatot, nem tanuljuk meg felidézni az emléket, elválasztani a valós emléket a valót-

A ritualitás a regényben állandó mozgásban van: rajzolás a lisztbe, tánc a vonaton, kenyérgyúrás.

lantól, egymás arcában látni meg saját arcunkat. Mintha az emlékezés körkörös mozgássá válna, aminek egy adott következménye lehet. Ha jól végzi az ember, akkor maga előtt láthatja a végeredményt, ha eltéveszt valamilyen mozdulatot az emlékezés közben vagy a rituálé végrehajtásában, akkor kezdheti előlről.

A kérdés tehát ebből a szemszögéből már nem az lesz, hogy el tudja-e mesélni a Nagymama a Nagyapa történetét a lánynak, hanem az, hogy meg tudja-e tanítani arra a mozdulatra, amely során a rituálé alatt megszületik az emlék. Át tud-e adni egy emléket? Így a ritualitás, mint egy ösztönös folyamat, mindent körülölel.

A legfontosabb mégis az, hogy emlékezz Nagyapádra, akkor is, ha nem ismerted, de úgy, ahogy mindenki emlékezik rá: Nagymamád, a kisváros, Krisztina. Az olvasó halvány emlékek sora közt leleselkedik, új emlékek elsajátítását kell megtanulnia, hogy feldolgozhassa ő is a közösség traumáját.

Az áthagyományozás

A regényben új paradigma jön létre a változásról való elbeszélések közt. Egy rendszer változását nemcsak a hagyományos szempontból lehet megközelíteni. Mintha a ritualitás a lényünk része lenne, egy tanult folyamat, amit nehéz levetkőzni. Ha látni akarjuk az igazságot, meg kell hámozunk az emléket, le kell vennünk minden olyan réteget róla, ami eltakarja a valóságot előlünk. A rituálékban mindig mozgás van, mivel nemcsak az előző generáció emlékeit kapjuk meg, hanem mi magunk is hozzáadunk új mozdulatokat, amelyek során megváltoztatjuk, ugyanakkor megőrizzzük azt. Így működik az áthagyományozás. A hagyományban is mindig újítás van.

A rituálé elsajátításának folyamatában van valami, ami akkor is ismerős, ha még soha nem találkoztunk vele. Amit szinte látni akarunk, érintkezni vele, tudni, hogy van, egy közeli ember emléke, akiről illene megemlékeznünk, mint a lány a Nagyapáról, úgy ahogyan azt a Nagymama is akarja. A rituálé talán maga a mű elolvasása volt, az emlékeink pedig átalakulnak, időnként élesen és egészen pontosan előugranak, részletekbe menően láttatnak valamit, aztán talán kiegészülnek még valamivel, ami ott sem volt, mi magunk adtuk hozzá.

JANCsó RENÁTA

A szerző médiaszakos egyetemi hallgató